

İBN İSFENDİYÂR

(ابن إسفندیار)

Bahâüddîn Muhammed
b. Hasen b. İsfendiyâr-ı Kâtib
(ö. 613/1216'dan sonra)

Târîh-i Taberistân adlı
eseriyle meşhur olan
İranlı tarihçi.

Muhtemelen Âmül'de doğdu. *Târîh-i Taberistân* adlı eserindeki bazı bilgilerden Âmüllü olduğu anlaşılmaktadır. Hayatının bir bölümünü, Taberistan'da hüküm süren Bâvendîler'in bir kolu olan İspahbediyye hükümdarlarından Hüsâmüddeve Erdeşîr ile oğlu ve halefi Nasîrüddeve II. Şah Gazi Rüstem'in (1206-1210) hizmetlerinde geçiren İbn İsfendiyâr bir süre bu hükümdarlara kâtiplik yaptı. 4 Şevval 606'da (1 Nisan 1210) Bağdat'tan İrâk-ı Acem'e dönerken hâmisî Nasîrüddeve II. Şah Gazi Rüstem'in öldürüldüğü haberini alınca yolunu değiştirip Rey'e gitti. Burada Rüstem b. Ali b. Şehriyâr'ın kütüphanesinde, İmam Ebü'l-Hasan b. Muhammed el-Yezdâdî'nin Taberistan'da hüküm süren "gavbâre" lakaplı hükümdarlar hakkında bilgiler içeren *'Ukadû's-sihr ve kalâ'idü'd-dür* adlı eserini buldu (*Târîh-i Taberistân*, s. 4-5). İki aydır ikamet ettiği Rey'de bir süre daha kalıp hâmilere hakkında bilgiler eklemek suretiyle eseri Farsça'ya çevirmeye karar verdi. Tercümeye başlayacağı sırada babasından aldığı mektup üzerine Âmül'e döndü. Ancak burada karışıklıklar çıkınca Hârizm'e gitti. Beş yıl kaldığı Hârizm'de Taberistan tarihine dair bilgi toplarken bir kitapçada, Sâsânî Devleti'nin kurucusu Erdeşîr-i Bâbekân'ın (226-240) başrahibi Tenser'in Taberistan Hükümdarı Cusnasf Şah'a (Güşnasb Şah) Pehlevî dilinde yazdığı mektubun İbnü'l-Mukaffa' tarafından Arapça'ya çevrilmiş bir nüshasını buldu. *Târîh-i Taberistân*'ı yazarken "Nâme-i Tenser" adıyla anılan bu mektubu Farsça'ya çevirerek eserine kaydetti. *Târîh-i Taberistân*'ı 613'te (1216) yazmayı sürdürdüğü anlaşılan İbn İsfendiyâr'ın ne zaman ve nerede vefat ettiği bilinmemektedir.

Taberistan tarihine dair en eski kaynak olan *Târîh-i Taberistân* dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümün dört alt başlığının birincisinde yukarıda sözü edilen mektubun Farsça tercümesi yer almaktadır. Bu mektup Sâsânîler'in teşkilâtı hakkında çok önemli bilgiler ihtiva et-

mektedir. Bundan sonraki alt başlıklarda Taberistan bölgesinin tarihi, şehirlerin kuruluşu, burada daha önce hüküm süren "gavbâre" lakaplı krallar, bölgenin fiziki özellikleri ve buraya hâkim olan hükümdarlarla bölgede yetişen âlimler, mu tasavvıflar, hekimler, astronomi bilginleri, şairler hakkında bilgiler verilmiştir. İkinci bölüm, Taberistan'ı hâkimiyet altına almış olan Ziyârîler ve Büveyhîler'e ayrılmıştır. Üçüncü bölümde Taberistan'ın Gaznelîler ve Selçuklular'ın hâkimiyetine geçişi, dördüncü bölümde Bâvendîler hânedanı hakkında bilgi verilmektedir. Eserin 606 (1210) yılından yaklaşık 750 (1349) yılına kadar olan bölümü adı bilinmeyen bir müellif tarafından ilâve edilmiştir. İlâve edilen kısımların büyük bir bölümü Evliyâullâh-ı Âmülî'nin *Târîh-i Rüyân* adlı eserinden iktibas edilmiştir. Eser siyasi tarih yanında bölgenin iktisadi ve içtimai tarihini açısından da önemlidir. Olayları anlatırken objektif olmaya çalışan İbn İsfendiyâr, bölgeyi yönetenlerin âdil uygulamalarından övgüyle bahsederken zalimce muamelelerini de yermekten çekinmemiştir. Müellif kullandığı kaynakları da zikretmiştir. Bunlar Hilâl b. Muhassin es-Sâbî'nin *Târîhu Hilâli's-Sâbi*, Ebû Mansûr es-Seâlibî'nin *Yetîmetü'd-dehr*, Nizâmülmülk'ün *Siyâsetnâme*, Câhiz'in *el-Beyân ve't-tebyîn* ve Firdevsî'nin *Şâhnâme* adlı eserleridir. Ayrıca Taberî'nin *Târîh*'inden de istifade ettiği anlaşılmaktadır.

Mahallî tarih yazıcılığının en eski örneklerinden biri olan *Târîh-i Taberistân*, Evliyâullâh-ı Âmülî ve Zahîrüddîn-i Mar'aşî gibi tarihçiler tarafından kaynak olarak kullanılmıştır. Mahallî yöneticilerin bölgeyi kontrol altına almak isteyen Araplar'a, Gaznelîler'e ve Selçuklular'a karşı verdikleri mücadeleler konusunda önemli bilgileri içeren eser, sadece İran'ın Hazar eyaletleri için değil Büyük Selçuklu tarihi için de önemli bir kaynaktır.

Eserin Tenser'in mektubuyla ilgili kısmı ilk defa J. Darmesteter tarafından Fransızca tercümesiyle birlikte "Lettre de Tansar au roi de Tabaristân" adıyla yayımlanmış (*JA*, 1894, I, 200 vd. [metin]; a.e., I, 502 vd. [tercüme]), Müctebâ Mînovî de bu bölümü *Nâme-i Tenser be Geşnasf* adıyla neşretmiştir (Tahran 1932). *Târîh-i Taberistân*'ın İngilizce özet tercümesi Edward Granville Browne tarafından *An Abridged Translation of The History of Tabaristân* adıyla yayımlanmıştır (London-Leiden 1905). Eserin tamamını Ab-

bas İkbâl-i Âştîyânî iki cilt halinde neşretmiştir (bk. bibl.).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İsfendiyâr, *Târîh-i Taberistân* (nşr. Abbas İkbâl-i Âştîyânî), Tahran 1320 hş. neşredenin girişi, I, s. e-yb; Rieu, *Catalogue*, I, 202-204; Browne, *LHP*, II, 479-480; Storey, *Persian Literature*, I, 359-361; A. Christensen, *L'Iran sous les sassanides*, Copenhague 1936, s. 58 vd.; Safâ, *Edebiyyât*, II, 1017-1019; Neffîsî, *Târîh-i Nazm u Nesr*, I, 129; Abdülazîz Mustafa Bakkûş, "İbn İsfendiyâr ve kitabühû Târîhu Taberistân", *Havliyyâtü Külliyyeti dâri'l-ülüm*, V, Kahire 1976, s. 79-105; Muhammed Taki Dânişpejûh, "Dâstân-ı Tâmarâ ve Erdeşîr-i Bâvendî", *Âgende*, VI/3-4, Tahran 1359/1979, s. 264-268; E. Yar-Shater, "İbn-i Isfandiâr", *EP* (İng.), III, 810; Seyyid Ali Â-i Dâvûd, "İbn İsfendiyâr", *DMBİ*, III, 13; Charles Melville, "Ebn Isfandiâr", *EI*, VIII, 20-23.

RIZA KURTULUŞ

İBN İŞHAK

(ابن إسحاق)

Ebû Abdillâh Muhammed
b. İshâk b. Yesâr b. Hiyâr el-Muttalibî
el-Kureşî el-Medenî
(ö. 151/768)

Siyer ve megâzî müellifi,
muhaddis.

80 (699) yılında Medine'de doğdu (Zehbî, *A'lâmü'n-nübelâ*, VII, 34); künyesinin Ebû Bekir olduğuna dair rivayetler varsa da bu doğru değildir. Büyük dedesi Hiyâr (veya dedesi Yesâr), Hâlid b. Velîd'in 12 (633) yılında fethettiği Aynütemr'deki manastırda eğitim gören kırk gençten biriydi ve esir alındıktan sonra Medine'ye gönderilmişti (Hatîb, I, 214, 216). Bazı şarkiyatçılar, İbn İshâk'ın büyük dedesinin hıristiyan olmasından dolayı İncil'i ve Süryânîce'yi iyi bildiğini ve Hz. Peygamber'den önceki dönemin tarih ve kussalarını iyi bilmesinde de bu aile kültürünün izlerinin bulunduğunu ileri sürmüşlerdir. Ancak İbn İshâk'ın İncil ve Tevrat'ı Medine'de okuduğu, Süryânîce'yi birkaç yıllık ikameti sırasında Mısır'da öğrendiği ve bu kültürü orada aldığı kabul edilmektedir. İbn İshâk'ın babası İshâk, amcaları Mûsâ ve Abdurrahman ile kardeşleri Ömer ve Ebû Bekir de ilimle, bilhassa hadis rivayetiyle uğraşan kimselerdi (İbn Sa'd, *et-Tabakât: el-mütemmim*, s. 403-404).

İbn İshakeğitimini, başta babası ve amcaları olmak üzere birçok şahsiyetten hadis, siyer-megâzî, şiir, eyyâmü'l-Arab ve ensâb bilgileri alarak tamamladı. Ona ders veren Medine'nin meşhur âlimleri